

چکیده

نماز یکی از واجبات ادیان الهی و کلید بهشت است. این فریضه همواره مورد توصیه و سفارش انبیاء، اولیاء و اوصیای الهی بوده و هست. این فریضه علاوه بر تأثیر فردی (خودسازی)، در زمینه‌ی اجتماعی از جمله کاهش آسیب‌های اجتماعی و ترمیم آن‌ها نیز مؤثر بوده است. از این رو، شعراء نیز به نماز از زاویه‌های مختلف پرداخته‌اند. شعراء، از جمله شاعران عراق و ایران، نماز را علاوه بر معنای عبادی آن، برای جلوگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی و یا ترمیم آن‌ها، در شعرشان نیز به‌کار برده‌اند. آن‌ها اندیشه‌ها و راهکارهای تربیتی، سیاسی، اجتماعی، اخلاقی خود را با استفاده از واژه نماز، ارکان و متعلقات آن بیان کرده‌اند. این پژوهش در پی آن است که با روش توصیفی و تحلیل محتوا، تأثیر نماز را در جلوگیری از کج‌روی‌ها و ترمیم و یا کاهش آسیب‌های اجتماعی بیان کند. به نظر می‌رسد شاعران دو کشور مذکور، اعتقاد دارند که نمازگزار با درک حضور و نظارت خداوند بر اعمال و گفتار خود از کج‌روی و هنجارشکنی خودداری نموده و همیشه خود را در محضر خدا دانسته و از انجام گناهان پرهیز می‌کند. آن‌ها نماز را عامل دوری از آلودگی‌های روحی مانند افسردگی، یأس و ناامیدی، پوچی و نداشتن پناهگاه و آلودگی‌های جسمی مثل تنبلی و تن‌پروری، خودخواهی و تفرقه دانسته‌اند. همچنین خاطر نشان کرده‌اند که نماز چون چشمه‌ای است که مؤمنین با شستشوی در آن خود را از آلودگی‌ها (کج‌روی‌ها) پاک و مبرا می‌سازند. در این چشمه افراد فداکار با شستشوی خود، علاوه بر این‌که عملشان و جهادشان مساوی با نماز است، آزادی و استقلال را برای مردم خود به ارمغان آورده‌اند. در ضمن وجوه تشابهی در شعر شاعران عراق و ایران بازتاب یافته است؛ وجوه تشابهی مانند شستشوی روح در چشمه‌ی نور، پرهیز از ریا، اهمیت حجاب، بیان ثمره درخت نماز جماعت مثل یکرنگی و دوری از تبعیض نژادی؛ همچنین نماز را سپری برای جلوگیری از نفوذ ابلیس به سرزمین درون و جلوگیری از نفوذ استکبار به داخل کشور دانسته‌اند. در ضمن آن‌ها از آیات قرآن کریم، احادیث رسول اکرم (ص)، ائمه‌ی اطهار (ع) و سایر بزرگان در شعرشان، الهام گرفته‌اند

کلیدواژه‌ها: نماز، شعر سده‌ی اخیر، ایران و عراق، آسیب‌های اجتماعی، تطبیقی

^۱ محمدعلی حسنوندی دبیر عربی مدرسه استعداد های درخشان شهید بهشتی خرم‌آباد، لرستان

مقدمه:

هر کشوری برای اداره بهتر جامعه خود دارای قوانین و اصول اخلاقی است که افراد آن جامعه ملزم به رعایت آنها هستند. اگر عمل فردی و یا جمعی در آن چارچوب قرار نگیرد، آن فرد و یا جمع با منع قانونی و یا قبح اخلاقی روبرو می‌گردند. از این رو افرادی که مرتکب کج‌روی‌ها می‌شوند، سعی می‌کنند خود را از نگاه تیزبین ناظران قانون و یا تندباد سرزنش جامعه دورنگه دارند؛ بنابراین کج‌روی‌ها زمانی پدید می‌آیند و رفتارها زمانی آسیب می‌بینند که هنجارهای موردپسند جامعه مراعات نشود و افراد بر اساس معیارها و ملاک‌های مقبول جامعه خود عمل نکرده باشند. (فولادی، ۱۳۸۹: ۱).

دین مبین اسلام که دارای برنامه‌ای مدون برای تأمین سعادت این دنیا و آن دنیا بشریت است، دارای اعمال عبادی، اخلاقی، قوانین و اصولی است که افراد پیرو آن در صورت پای بندی به آن احکام و قوانین به قله سعادت می‌رسند و برعکس در صورت عدم عمل به آن، به دره‌ی شقاوت سقوط خواهند کرد. لذا پیروان و افراد تحت حاکمیت خود را به انجام اعمال عبادی و رعایت اصول اخلاقی و قوانین فراخوانده است. افراد مسلمان و غیرمسلمانی که تحت حکومت اسلامی زندگی می‌کنند، در صورت انحراف از آن قوانین، اعمال و گفتار آنها آسیب خواهد دید.

یکی از اعمال عبادی که در کاهش آسیب‌های اجتماعی نقش بارزی داشته؛ نماز است. در عربی نماز به معنای صلاة است. این واژه در معاجم علاوه بر معنی نماز، به معانی دیگری مانند دعا، استغفار، دین و عبادت، مغفرت و رحمت، مناجات و معبد یهود، نیز آمده است (عمر، ۲۰۰۸: م: ۱۳۱۶). از دیگر معانی این کلمه، قیام و تَجَهُّد است. (اسماعیل صینی، ۱۹۹۳: م: ۶۶). اما در اصطلاح تعاریف بسیاری از نماز شده که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم: «العبادةُ المخصوصةُ المبينةُ حدود اوقاتها في الشريعة، والصلواتُ خمسٌ وهي: الفجرُ و الظهر والعصر والمغرب والعشاء» (عمر، ۲۰۰۸: م: ۱۳۱۶). (نماز عبادت مخصوصی است که در شریعت حدود وقت‌های آن مشخص شده است و نمازهای پنج‌گانه آن عبارت است از صبح، ظهر، عصر، مغرب و عشاء). همچنین در تعریف نماز گفته شده: «الصلوةُ في اللغة: الدعاء و في الشريعة: عبارةٌ عن اركان مخصوصةٍ واذكار معلومةٍ بشرائط محصورةٍ في اوقات مقدرة،

والصلاة أيضاً طلب التعظيم لجانب الرسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الدنیا والآخرۃ». (سید الشریف الجرجانی، ۱۴۱۳ م: ۱۱۴).

اما نماز سوای از این مطالب پرواز از باند سجاده‌ای خاکی به سوی ملکوت و قرب الی الله است. نماز رهایی از زندان تن و استشمام عطر بندگی خداوند است. نمازگزار با خروج از بیت نفس اماره و خودخواهی‌ها به سوی ذات اقدس الله پر گشوده و به او می‌پیوندد و به مقامی می‌رسد که فاصله او تا خداوند به اندازه قاب قوسین است.

تمام ارکان و اذکار نماز باعث شده تا فرد نمازگزار از هنجارشکنی دوری کند. مثلاً نمازگزار با گفتن: ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ (مالک روز پاداش بندگان است)، در قلب خویش انواع خشم و قهر خداوند را بر بزهکاران و کافران حس کرده و آثار غلبه و کيفر او را مانند طبقات دوزخ و غیر آن را با چشم دل مشاهده نموده تا در خوف برایش باز شود و چون بین رجا و خوف جمع شد خود را برای اخلاص آماده کرده و می‌گوید «ایاک نستعین»

از این رو شاعران مسلمان ایران و عراق با استفاده از نماز سعی نموده به ترمیم و یا کاهش آسیب‌های اجتماعی موجود در جامعه اسلامی بپردازند؛ زیرا آن‌ها معتقدند نمازگزار شبانه‌روز پنج بار اعمال خود را در حضور خداوند بررسی نموده و با شستشوی خود در چشمه‌ی نور نماز آلودگی‌های درون و بیرون خود را می‌زداید. به عقیده شاعران سده‌ی اخیر ایران و عراق درک حضور خداوند و قرب و نزدیکی به او که در اثر نماز حاصل می‌شود، همچون دوربینی است که بر اعمال آن‌ها نظارت داشته و در نتیجه از کج‌روی‌ها و هنجارشکنی‌ها جلوگیری می‌کند. از دیگر برکات نماز پرهیز از تنبلی و تن‌پروری است که منشأ بسیاری از آسیب‌ها و جرم‌هاست.

بنابراین از اشعار شاعران ایران و عراق چنین برداشت می‌شود که نمازگزار در سختی‌ها و کوران مشکلات مادی و معنوی بجای پناه بردن به تسکین‌بخش‌های موقت به حبل متینی تمسک می‌جوید که او را به سلامت قله سعادت برساند.

از آنجایی که دسترسی به دیوان اشعار همه‌ی شاعران سده‌ی اخیر ایران و عراق مشکل بود؛ لذا شعر آن دسته از شاعران ایران و عراق را مورد بررسی قرار دادیم؛ که دست یافتن به مجموعه‌ی شعرشان (کتاب یا سایت‌ها) برایمان میسر بوده است؛ اما شاعران ایرانی که شعر آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است، عبارت‌اند از:

نیما یوشیج (۱۲۷۶-۱۳۷۲)، محمدحسین شهریار (۱۲۸۵-۱۳۶۷)، محمدعلی مردانی (۱۳۰۱-۱۳۸۷)، عباس کی‌منش مشفق کاشانی (۱۳۰۴-۱۳۹۳)، حمید سبزواری (۱۳۰۴-۱۳۹۴)، طاهره صفارزاده (۱۳۱۵-۱۳۸۷)

علی اکبر رشاد (۱۳۳۵)، قیصر امین پور (۱۳۳۸-۱۳۸۶)، سلمان هراتی (۱۳۳۸)، رحیم زریان (۱۳۸۶)، عباس باقری

شاعران عراقی که شعرشان مورد بررسی قرار گرفته اند، عبارت اند از:

نازک الملائکه (۱۹۲۳-۲۰۰۷)، احمد الوائلی (۱۹۲۸-۲۰۰۳)، السید محمد الصدر (۱۹۳۴)، سعدی یوسف (۱۹۳۴)، مظفر النواب (۱۹۳۴)، یحیی سماوی (۱۹۴۹)، احمد مطر (۱۹۵۳)، حسین القا صد.

پیشینه تحقیق:

حسین ناظری و معصومه محمودآبادی (۱۳۹۰)، در مقاله آسیب‌های اجتماعی از دیدگاه «جمیل صدقی الزهاوی»، به بررسی آسیب‌های اجتماعی پرداخته که ممکن است تاروپود یک جامعه را بگسلد.

سروش فتحی و جمیله قدوی (۱۳۹۱)، در مقاله «تحلیلی بر آسیب‌های اجتماعی جوانان طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۷۸ و عوامل مؤثر بر آن» به بررسی آسیب‌های اجتماعی جوانان مثل خودکشی، اعتیاد، دزدی و... و همچنین عواملی که باعث به وجود آوردن آن‌ها می‌شود؛ پرداخته است.

محمدعلی گذشتی و فاطمه کاکاوند قلعه‌نویی (۱۳۹۳)، در مقاله «آموزه‌های تعلیمی مثنوی مولوی در حوزه آسیب‌های اجتماعی» به بررسی نکات تعلیمی مثنوی و تأثیرگذاری آن در حوزه آسیب‌های اجتماعی پرداخته است.

محمد فولادی (۱۳۸۹)، در مقاله «علل و عوامل پیدایش آسیب‌های اجتماعی و راه‌های پیشگیری از آن» به بررسی علل و عوامل پیدایش آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه در میان نوجوانان و جوانان پرداخته است.

با عنایت به مطالب فوق و عنوان پیشنهادی مقاله حاضر، روشن است که در خصوص این موضوع، کتاب یا پژوهشی که مستقیماً مرتبط با آن باشد، صورت نگرفته و یا دست‌کم نگارنده به آن دسترسی نداشته است.

۱- عدم درک حضور خداوند:

یکی از راه‌های درمان آسیب‌های اجتماعی درک حضور خداوند است. انسان زمانی مرتکب عملی خلاف قانون، عرف اجتماعی و یا شرع شده که ناظری را بر اعمال خود ندیده است. مثلاً در یک اتوبان اگر

دوربین‌های کنترل سرعت وجود نداشته باشند، معمولاً بیشتر رانندگان با سرعت غیرمجاز حرکت می‌کنند. لذا وجود این دوربین‌ها باعث شده تا آن‌ها سرعت خود را کنترل کنند.

بنابراین انسان‌هایی هم که رفتارشان برخلاف شئون جامعه است، در مرحله اول به علت عدم درک حضور ناظری (دوربین کنترل) که بر اعمالشان نظارت کند، مرتکب اعمال خلاف شده‌اند؛ اما اگر بر اعمال خود ناظری را حس کنند کمتر مرتکب چنین اعمالی خواهند شد؛ زیرا وجود ناظر باعث می‌شود تا انسان مواظب اعمال و رفتار خود باشد.

اما انسان چگونه متوجه درک حضور خداوند می‌شود؟ یکی از راه‌هایی که او را متوجه این حضور کند، نماز است. نمازگزار در شبانه‌روز پنج بار در حضور خداوند قرار می‌گیرد و با او رازونیا می‌کند. او در این مدت متوجه اعمال خود شده و از کارهای ناپسند و خلاف اظهار ندامت می‌کند. از این رو نیما یوشیج نیز، در بیت ذیل با بکار بردن عبارت (هر سو، به همه سوی)، باز به این نکته اشاره کرده که عالم محضر خداست و با نگاهی عارفانه به این درس اخلاقی نماز اشاره نموده که بندگان خداوند مواظب رفتار و کردارشان باشند.

« بنماید هر سو که نیازم باشد پوشد به دلم روی که رازم باشد»

« فی الجمله چو در می‌نگرم قبله‌ام است باید به همه سوی نمازم باشد»

(یوشیج، ۱۳۷۵: ۵۳۸)

سعدی یوسف نیز در بیت ذیل با تشبیه زمین به مسجدی مقدس، بدین طریق از مردم خواسته است که حرمت آن را نگه‌داشته و از انجام کارهای خلاف بر روی آن خودداری کنند: «الارضُ كُلُّهَا مسجدٌ / فَهَلْ خَلَعَتْ نَعْلَیکَ؟». (یوسف، ۱۹۸۸، ج ۲: ۱۷۰). (زمین همه‌اش مسجد است، پس آیا کفش‌هایت را در نمی‌آوری). لذا برای اینکه بگوید زمین مقدس است، به داستان حضرت موسی (ع) در وادی مقدس اشاره کرده است. «إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَیکَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًی» (طه/۱۲). (قطعاً من پروردگار توام! کفش‌هایت را بیرون آر، که تو در سرزمین مقدس «طوی» هستی!)

آیت‌الله جوادی در مورد حضور خداوند می‌فرماید: بنابراین نماز یعنی مناجات با پروردگار و مشاهده ی وجه الله، وجه الهی که شعاع آن همه‌ی حدود داخلی و حواشی خارجی نماز را زیر پوشش گرفته است. (جوادی، ۱۳۸۲: ۱۵۹).

۲- تنبلی و تن‌پروری:

یکی دیگر از آسیب‌های اجتماعی وجود افراد تنبل و تن‌پرور است. دین مبین اسلام با هردو خصیصه مخالف است. «كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (اعراف/۳۱). (بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید که خداوند اسراف‌کنندگان را دوست ندارد).

حمید سبزواری شاعر معاصر و متعهد ایرانی نیز مخالفت روح نماز را با تنبلی و بی‌تحركی در اشعارش بیان کرده و اسلام را دین پویایی، حرکت، سرزندگی و نشاط معرفی نموده و نماز را منشأ حرکت و تحول و تغییر و بهینه‌سازی جامعه دانسته است:

«با قیام و قعودش / با تکبیر و درودش / با رکوعش، با سجودش: به من می‌آموزد / فریاد، نه سکوت / طلب، نه رکود / حرکت، نه سکون». (سبزواری، ۱۳۶۷، ج ۱: ۲۵۷).

حسین القاصد شاعر معاصر عراقی نیز؛ پرخوری را مذمت کرده و بیان نموده که با شکم سنگین نمی‌توان نماز خواند. او چنین فردی را به کسی تشبیه کرده که آب در گلویش خشک شده است. وی با استفاده از این تشبیه، تصویر بسیار زیبایی از روی‌گردانی مسرفین از عبادت خلق کرده و مؤمنین را نیز به پرهیز از اسراف و تنبلی تشویق نموده است.

«كَانَ الْإِذَانُ لَدَيْهِمْ دَمْعَ حَنْجَرَةٍ جَفَّتْ / لِأَنَّهُمُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ ... رَكَعُوا». (القاصد، ۲۰۰۸ م: ۲۴). (اذان در نزد آنها مانند آب خشک شده در حنجره است، برای اینکه آنها قبل از رکوع پرخوری کرده‌اند).

نتیجه‌ای که از این بحث گرفته می‌شود این است که عمل به محتوای نماز باعث روی‌گردانی نمازگزار از تنبلی و تن‌پروری می‌شود.

۳- عدم تمسک به ریسمانی قوی:

یکی از علل سرخوردگی افراد در برخورد با مشکلات، نداشتن تکیه‌گاهی مطمئن است. این افراد در زندگی خود به دنبال مأمنی گشته تا در سختی‌ها به آن تکیه کنند. شاید یکی از علل گرایش به اعتیاد همین باشد. زیرا آنها برای چند لحظه‌رهایی از مشکلات به این بلای خانمان‌سوز روی آورده‌اند؛ اما فردی که به ریسمان الهی تمسک جسته و اوراحلال مشکلات خود دانسته و هیچ‌گاه در دام‌های گسترده شده نمی‌افتد. از این رو شهریار این مسئله را این‌گونه بیان نموده است.

«سؤال کرد نبی: (ای عُرْوَةُ اَوْثَقُ)

کدام حلقه از این دستگیره‌ها اقواست

یکی نماز ویکی روزه و آن دگر حج

بدان کشید که شک آمد و یقین برخاست

رسول گفت توالست، (دوستی با دوست)

که تا ز دست نرفته است کاخ دین برپاست

هرآن که دشمن دین تا به خود گرفتی دوست

نماز و روزه و حج تو ریشخند خداست»

(شهریار، ۱۳۶۷، ج ۲: ۱۰۶۲)

تمسک به خداوند و اعتماد به او را احمد مطر به شکل زیبایی به تصویر کشانده است. وی معتقد است در نزاع بین حق و باطل؛ حاضر است گرسنه پشت سر امام حسین (ع) نماز بخواند ولی در گروه یزیدیان نباشد؛ هرچند آن‌ها در عیش و نوش غرقه باشند (خزعلی، ۱۳۸۳: ۱۵۷). به عبارت دیگر سختی را با جان و دل بپذیرد ولی ذلت را نپذیرد. بنابراین وی اعتماد بر خدا و اولیاء او را برستمگران ترجیح داده است.

«فَاذَا خَيْرٌ مَّا بَيْنَ اثْنَيْنِ: اَنْ اُغْنِي مُتْرَفًا عِنْدَ يَزِيدٍ / اَوْ اُصَلِّيْ جَائِعًا خَلْفَ الْحُسَيْنِ / سَأُصَلِّيْ جَائِعًا خَلْفَ الْحُسَيْنِ».

(مطر، ۲۰۰۱ م: ۱۰۰)

(اگر در بین دو گروه مختار باشم: اینکه نزد یزید در حال رفاه و عیش و نوش باشم، یا پشت سر امام حسین (ع) در حال گرسنگی نماز بخوانم، پشت سر امام حسین (ع) در حال گرسنگی نماز خواهم خواند).

هراتی نیز تمسک به حبل الهی و توکل بر او را رمز قوت قلب گروه اندک امام حسین (ع) در برابر آن لشکر انبوه دانسته و خاطر نشان می‌کند در آن بحبوحه‌ی سخت، نماز بجای آوردند. وی گروهی که امام را یاری نکردند را نیز سرزنش نموده است.

«اینان به اعتماد خدا/ به اعتصام خویش نماز بردند / باید به آن قبیله دشنام داد / که در راحت سایه نشستند / و امان

شکفتن در خویش را کشتند». (هراتی، ۱۳۸۷: ۱۳۳)

۴- ضعف ایمان:

زریان شاعر معاصر ایرانی علاوه بر توصیه به گرمی داشت مهمان، به خیانت خودی‌ها و خلوص نیت در نماز اشاره کرده است. البته واضح است کسانی که ایمانشان ضعیف است از ترس فقر و یا بخل از مهمان‌نوازی خودداری می‌کنند. این افراد نمازشان بر قلب و جوارح آن‌ها تأثیری نداشته بلکه طوطیانی هستند که فقط کلمات را تکرار می‌کنند:

قدم به دیده‌ی منت‌گذار، جا دارد که خاک با قدم میهمان صفا دارد
میان شیشه و سنگ آب‌آشنایی نیست که دیده خون‌دل از دست آشنا دارد
اگر حضور دلی نیست در کلام نماز صحیفه‌ی نظر ما خط خطا دارد (زریان، ۱۳۸۵: ۱۸۲)

وی، علت وابستگی را در ضعف ایمان به خدا دانسته است؛ زیرا انسان مؤمن فقط بر خدا توکل کرده و او را حلال مشکلات خود می‌داند؛ بنابراین برای مهیا شدن برای هر کاری، چه قرب الی الله، چه قطع وابستگی به دنیا و دشمنان، خلوص نیت نیز، واجب و ضروری است.

زریان همچنین به قطع صلہ رحم و مهمان‌نوازی که یکی دیگر از آسیب‌های اجتماعی است اشاره نموده و معتقد است خاک‌پای مهمان توتیای چشم ما و مایه برکت است.

خانم نازک الملائکه شاعر بزرگ شعر نو عراق نیز به اثرات خلوص نیت، برای مهیا شدن اشاره کرده و با پیوند دادن آن به نماز، شاعرانه و زیبا، فواید صداقت و نماز با توجه؛ یعنی نمازی که با حضور قلب خوانده شود؛ را بر شمرده است.

«وَصَلَاةٌ لِلَّهِ تَقَطَّرُ حَبًّا / طَهَّرْتَهَا يَدُ الدَّمْعِ الْغَزَارِ / قَلَمُ الْحُزْنِ وَالشُّحُوبِ يَطْلَا / نِ لَدَيْكُمْ مِنْ أَعْيُنٍ وَشَفَاهُ / يَلْقِيَانِ الْقَلَالَ فَوْقَ وَجْهِ صَامِتَاتِ الْمَرَايِ خَوَا الْجِيَاهِ؟». (نازک ملائکه، ۲۰۰۸م: ۱۸۶).

(نماز دوستی را برای خدا خالص می‌کند، دست اشک‌های فراوان او را پاک کرد، غم و اضطراب را برطرف کرد و قیافه‌های درهم را زیبا و شاداب کرد، قیافه‌ها و چهره‌های عبوس و مقام‌های توخالی را از بین برد).

در اشعار فوق شاعر به زیبایی به برخی آسیب‌های اجتماعی مثل غم، اضطراب، عبوسی، پوچی و... اشاره کرده که درمان آن‌ها به وسیله نماز است.

(يَدُ الدَّمْعِ)، استعاره است. (قَلَمُ الْحُزْنِ...)، مجاز است.

۵- لغزش در صراط:

شاید یکی از علل گمراهی مسلمانان و دوری‌شان از خداوند لغزش آن‌ها در حرکت به سوی خداوند باشد. از این رونمازبهترین مُذکروتلنگراست برای بیدارباشی و جلوگیری از این لغزش؛ زیرا هر نمازگزار در شبانه‌روزی ده بار جمله‌ی «اهدنا الصراط المستقیم». (حمد/۶) را تکرار می‌کند و از خداوند می‌خواهد که او را به راه راست که همان راه خودش است هدایت کند؛ زیرا ممکن است در اثر وسوسه‌های شیطانی از جاده عدالت، پاکی و نیکی خارج شود. «قَالَ فِيمَا أُغْوِيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ» (اعراف/۱۶). (گفت به خاطر اینکه مرا گمراه ساختی بر راه مستقیم تو در برابر آن‌ها کمین می‌کنم)؛ بنابراین نمازگزار برخلاف انسان‌های هنجارشکن که سعادت خود را در کج‌روی و دور زدن قانون و یا انجام کارهای خلاف عفت جامعه دانسته‌اند؛ وی سعادت خود را در حرکت به سوی خداوند می‌داند.

کی منش نیز با اشعاری عارفانه به حرکت و هدایت انسان به سوی خداوند اشاره کرده است. وی هدف و تلاش عابد، مؤمن، عاشق و همه و همه را، هدایت به سوی حضرت دوست دانسته است.

به راه وصل تو جمعی در آستان مساجد/ به سوز عشق تو خلقی، گرفته راه معابد/ به کوی مهر تو راکع، به بوی لطف تو ساجد فتاده اهل منا در پی و مقاصد/ چو «جامی» از همه فارغ من آرزوی تو کردم. (کی منش، ۱۳۸۶: ۲۱۶)

سماوی شاعر معاصر عراق نیز این‌چنین به بازگشت انسان به سوی خدا پرداخته است: وی در بیت ذیل با ذکر چند دلیل منطقی، به این نتیجه می‌رسد که انسان تمام اذکار و اعمالش به طرف خدا برمی‌گردد؛ بنابراین بهتر است با اعمال شایسته به سوی خدا برگردد نه با اعمال خلاف که در برابر خدا خجل و سرافکنده شود.

«كُلُّ يَذْهَبُ فِي حَالِ سَبِيلِهِ / النَّهْرُ نَحْوَ الْبَحْرِ / الْوَطْنُ نَحْوَ الصِّيَارِفَةِ / الْعَصْفُورُ نَحْوَ الْعُشِّ / الصَّلَوَاتُ نَحْوَ اللَّهِ ... /
و قلبی نحوک» (سماوی، ۲۰۰۹م: ۱۴۲).

(همه در حال به راه خود می‌روند، رود به طرف دریا، وطن به طرف صرافان، گنجشک به طرف لانه، دعاها یا نمازها به طرف خداوند و قلب من به سوی تو).

نکته مهمی که در اشعار سماوی و کی منش بازتاب یافته؛ در نتیجه گیری آن‌هاست: (و قلبی نحوک - از همه فارغ آرزوی تو کردم)؛ اما تفاوت آن‌ها در شروع است: سماوی با سوم شخص صحبت کرده و کی منش با دوم شخص. از نکات ادبی می‌توان به استفاده از صنعت جناس اشاره کرد: (اهل منا در پی منا)، منی اولی اشاره به منی در ایام حج و دومی اشاره به آرزوهاست.

قیصر امین پور نیز با بیان (همه چیز در حال نمازند) به شکل دیگری به موضوع پرداخته است. وی با استفاده از تشبیه و عناصر طبیعت مثل سنگ، خاک، ابر، آسمان، رنگین کمان، شبنم، لاله و... به عبادت تمام هستی اشاره نموده و با کنایه ای بسیار زیبا، ارتباط انسان با خداوند را در هنگام دعا به تصویر کشیده است؛ بنابراین انسانی که با خدا ارتباط داشته باشد بجای غرق شدن در منجلاب کج روی ها و بداخلاقی ها، بین خود و خدا پلی زده تا به باغ سعادت برسد. او با تمسک به خداوند شاخه های دعایش بجای خشک شدن شکوفا و سرسبز می شوند:

«سنگ پیشانی به <u>خاک</u> ، ابر سر بر آسمان	مثل گنبد خم شده قامت رنگین کمان»
ابر در حال سفر، آسمان غرق سکوت	بر سر گلدسته ها، <u>بال</u> مرغان در قنوت
کاسه شبنم به <u>دست</u> ، لاله می گیرد وضو	بیدها <u>گرم</u> نماز، بادها در های وهو
سرو سرخم می کند، غنچه لب وامی کند	در میان شاخه ها <u>باد</u> غوغامی کند
شاخه ها گل می کند لحظه ی سبز دعا	دست ها پل می زنند، بین دلها و خدا»

(امین پور، به نقل از شوکتی و حسین آریان، ۱۳۸۹: ۳۱)

۶- عدم شستشودر چشمه ی نور:

واژه چشمه یکی از واژه هایی است؛ که شعرای سده ی اخیر عراق و ایران به آن پرداخته اند. این واژه قداستش جهانی؛ و نماد مادری، روح، زندگی، جاودانگی، جوانی و نیروی معنوی است (شریف عسگری و مرتضی زارع برمی، ۱۳۹۳: ۱۰).

به نظرمی رسد مردانی در ابیات ذیل، با استفاده از استعاره به حالت تضرع و راز و نیازهای انسان در هنگام نماز اشاره کرده که باعث شستشوی او از گناهان (کج روی ها)، می شود. همچنین به این حدیث شریف رسول خدا (ص) نیز اشاره کرده است: «نماز مانند چشمه ی آب گرمی است که از سرای مردی عبور کند و او شبانه روز پنج بار خودش را بدان بشوید دیگر چرکی بر تن وی باقی نخواهد ماند» (دستی، ۱۳۸۴: ۵). او در ادامه به نزول فرشته ها و سلام و تحیت خداوند اشاره نموده تا بدین وسیله جایگاه رفیع و منزلت انسان را در نزد خداوند بیان کرده باشد

: «تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ، سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ». (قدر/۴-۵). (در آن شب فرشتگان به دستور خداوند برای تقدیر هرکاری فرود می‌آیند و از سر شب تا طلوع سپیده دم سلام و درود برکت است)

«کنار چشمه‌ی چشمم به پنج وقت نماز اشک دیده و خون دلم وضو بسته است»

«سحر به باب سرایش هزارها خورشید صف سلام بی کسب آبرو بسته است»

(مردانی، ۱۳۶۷: ۳۲۳)

یحیی سماوی در بیت بسیار زیبا و پرمحتوای ذیل، آمرزش و مغفرت را به آب چشمه تشبیه نموده که در هنگام نماز جاری می‌شود. لذا از نمازگزار می‌خواهد در آن لحظه برایش دعا کند؛ زیرا انسان در زندگی روزمره ممکن است از خداوند غافل شده و دچار لغزشی شده باشد؛ لذا نیازمند دعا و آمرزش است.

«واستمطری لیفی صلاتک ماء مغفرة». (سماوی، ۲۰۰۹م: ۳۷). (برایم در نمازت آب آمرزنده را طلب کن)

سید محمد صدر در ابیات ذیل، ابتدا به وصف سحر پرداخته؛ اودر ادامه به نمازگزار توصیه کرده که در این دنیای تاریک، خود را در چشمه‌ی نورشستشوده و نور راحت را از نماز بگیرد!

«وانتظر اشراقه الفجر فما بزغ الفجرُ بلا لیلِ اقل

واغتسل بالنور ان عم الدجی واقتبس نورک من صبح الازل». (الصدر، ۱۴۲۹ه: ۴۸)

(و به نورانیت سپیده دم نگاه کن، پس سپیده دم طلوع نکرد مگر وقتی شب افول کرد. و با نور بشوی گرچه تاریکی فراگیر است و نورت را از صبح ازل بگیر).

اما چرا شاعران از واژه نماز برای شستشو روح از چرک و آلودگی استفاده کرده‌اند؟ چون روح لطیف، پاک و الهی در اثر هم‌نشینی با جسم، گرد و غبار مادیات، نفسانیات و غفلت از خداوند روی آن را می‌گیرد. لذا آئینه وجودی انسان چرکین و آلوده شده و مانند آئینه‌ای که گرد و غبار روی آن را گرفته بایستی پاک و تمیز شود؛ اما چگونه؟ و با چه چیزی؟ جوادی آملی می‌فرمایند، برای برطرف کردن آن تنها از نماز که مانند آب حیات است، می‌توان برای زدودن هر نوع آلودگی و چرک استفاده کرد. (جوادی، ۱۳۸۲: ۱۸۰)

از جمله کسانی که در دامن نماز به فیض سعادت رسیده‌اند شهدا هستند. به همین منظور شاعران دو کشور مسلمان ایران و عراق مثل النواب و سبزواری، آتشی، برای بالا بردن ارزش و منزلت شهید، فداکاری و کار و جهادش را با نماز مقایسه کرده و معتقدند تلاش و جهاد شهید برای دفاع از کشور و دین مانند نماز خواندن است. همان‌گونه که از طریق نماز به قرب الهی می‌رسیم، از طریق شهادت نیز می‌توان به این درجه رسید. به عبارت دیگر کار هردوشستشواست: نماز، شستشو سرزمین وجودی انسان از شیطان و هوا و هوس‌هاست؛ و شهید با خون خویش میهن را از وجود شیطانها و مستمگران پاک می‌کند. او اینگونه روح بی تفاوتی و بی غیرتی را از جامعه زدوده و روحیه‌ی شجاعت و تعصب نسبت به دین و میهن را در جوانان برانگیخته‌اند:

النواب در ابیات ذیل، ضمن توصیف اقدام شهیدمزنر که سفارت امریکا را در بیروت منفجر کرد، کار او را به نمازی که با شوق و عشق ادا شود، تشبیه نموده، تا اجر و پاداش آن را در نزد خداوند بازگو کرده باشد.

«بِضَاعْفُ زُرْقَةً نَعْلِيهِ / يَضْغُطُ اضْلَاعَهُ كَالصَّلَاةِ عَلَى الْمَعْقُودِ الْمَتَوَهَّجِ» (النواب، ۲۰۰۳م: ۱۳۹).

(کبودی کفش‌هایش بیشتر می‌شود، بیشتر خم می‌شود، مانند نمازی که با شوق اداء شود). همچنین یکی از وجوه تشابهی که در شعر سماوی، سبزواری، بازتاب یافته، تشبیه نماز به چشمه‌ی نورا است؛ که مسلمانان در آن روحشان را از آلودگی پاک می‌کنند.

افسردگی و روحیه بد یکی دیگر از آسیب‌های اجتماعی است که با شستشوی در چشمه‌ی نماز درمان می‌شود به همین منظور یحیی سماوی در اشعار ذیل: ضمن توصیف حالات بد روحی خود، رهایی و نجات از این وضعیت را شستشوی در چشمه نور (آب گرمی که روزانه پنج بار از درب خانه او عبور می‌کند) دانسته است.

ذَهَلْتُ... / وَجَدْتُ رُفَاتِي / يُعِيبُ عَلَيَّ حَيَاتِي / وَلَيْلَايَ تَبْرَأُ مِنْ صَبَوَاتِي / اِذْنُ؟ / هَاتِنِي بَرَهَةً مِنْكَ... / هَاتِ... /
لَاغْسَلَ عَتَمَةَ رُوحِي / بِضُوءِ الصَّلَاةِ (سماوی، ۲۰۰۹: ۶۰). (احساس خود را از دست دادم...، خودم را مرده یافتم، زندگی‌ام بر من عیب می‌گیرد، و لیلایم از ناپختگی‌هایم بیزار است؛ بنابراین وقتی نزد من بیا؛ بیا تا تاریکی روحم را با نور نماز بشویم).

یکی دیگر از آسیب‌های اجتماعی سلطه بیگانگان و زورگویی و اختناق است که آن‌ها به وجود می‌آورند. جامعه برای رهایی از این فضای مسموم به افراد فداکار و مخلصی نیاز دارد تا با نثار خون خود به عمر مستکبرین پایان دهد. لذا سبزواری شاعر متعهد و انقلابی ایران در اشعار ذیل، سرچشمه‌ی خلوص، انتخاب، جهاد و فداکاری شهید را نماز دانسته است. نماز را چون چشمه‌ای تصور نموده که محصول شستشوی در آن پرورش

انسانی وارسته، پاک و فداکار به نام شهید است. شهیدی که با فداکاری و بذل خون خود نهال آزادی و استقلال را در جامعه کاشته و درخت استعمار و اختناق را در جامعه خشکانده است.

«در چشمه‌ی نورشستشوکرد شهید/ برقبله‌ی انتخاب، رو کرد شهید/ آنگاه نماز عشق را قامت بست/ پس سجده به خاک کوی او کرد شهید» (سبزواری، ۱۳۶۸، ۲: ۴۷۵).

آتشی نیز شهداء را به پرنده‌هایی تشبیه کرده که خودشان را در چشمه نورشستشوداده و فارغ از همه‌ی های و هوهای دنیوی در جوار دوست آرامیده‌اند:

«آن‌ها جیک‌جیک کنان / پرها به نور آغشتند/ و بدین گونه وضو ساخته / نماز قضا کردند / و آن‌های دیگر در معبد / خوابشان برد». (آتشی، ۱۳۸۶، ۲: ۱۸۹۳)

۷- بی‌حجاب و بدحجابی

یکی از مواردی که جوانان جامعه اسلامی را به انحراف و منجلاب می‌کشاند و پایه‌های محکم خانواده را سست می‌کند، بی‌حجابی و بدحجابی است. این آسیب اگر در جامعه اسلامی برطرف نشود زبان بزرگی برای جامعه به بار خواهد آورد. از این‌رو شاعران نیز در اشعارشان اهمیت موضوع حجاب را بیان نموده‌اند.

چادر مانند صندوقی است که از گوهری که مظهر عفاف و پاکی است نگهداری می‌کند. گل‌ها و شکوفه‌هایی که بر آن نقش بسته‌اند؛ اگر بوی بهشت ندادند؛ بدان بوی شکوفه‌های چادر او نیست؛ زیرا این بوی را دختر معصوم از بهشت به عاریت گرفته است (شوکتی و حسین آریان، ۱۳۸۹: ۱۳).

شاعران سده‌ی اخیر ایران و عراق اهمیت، قداست و ارزش حجاب را در اشعارشان به شیوه‌های گوناگون گوشزد نموده‌اند. مثلاً شهریار با اشعاری بسیار ارزشمند از حجاب دفاع نموده و با تشویق دختران محجبه، به ترویج حجاب پرداخته است. وی در ابیات ذیل دختر محجبه‌ای را وصف نموده که از پله‌های یک کاخ، فرود آمده است.

«صدف ابر پله بریسته

از بر کاخ لاجورد اندود»

«پس به چادر نماز آبیگون

آمد از پله‌های کاخ فرود»

(شهریار، ۱۳۶۷، ج ۲: ۹۰۷)

شهریار در ابیات ذیل، نیز ابتدا دختر محببه دهقانی را که از خانه رهسپار چشمه بوده، توصیف نموده؛ سپس چادر آن دختر را که گل‌هایی روی آن بوده نیز وصف نموده است. در اینجا به نظر می‌رسد شهریار بین گل‌های روی چادر و گل‌های بهشتی، پیوند زده است. او با این ابیات زیبا، فرهنگ حجاب و عفاف را در جامعه ترویج داده است.

«تا دختر دهقان برون از خانه بشتافت
چون لاله‌ای افروخته برسبزه زاران
چون غنچه در چادرنمازی سرخ و دلکش
می‌شد سیودرکف به‌طرف چشمه‌ساران
چشمک‌زنان برمن گل چادرنمازش
چون دیده‌ی اختر که بر اخترشماران»

(شهریار، ۱۳۶۷، ج ۲: ۱۱۱۱)

با پشت خم از این بغل کوچه می‌رود / چادرنماز فلفلی انداخته به سر / کفش چروک‌خورده و جوراب
وصله‌دار اوفکر بچه‌ها ست. (همان منبع: ۸۶۴)

در بیت فوق نیز شهریار پیرزنی محببه را وصف نموده که زنبیلی پر از خوراکی برای فرزندانش برده است.

یحیی سماوی نیز در ابیات ذیل به افراد و چیزهای باارزشی مثل رئیس، آلت موسیقی، حلقه و دختران
مؤمن و محببه اشاره کرده است. او در این شعر ایمان و خواندن نماز و گرفتن روزه را نشانه‌های برتری زن
دانسته است:

«لهؤلاء اهدى... للرأعى... الرّبابة... للخرام... ولذائذ عن ظبية القلب المتيمم / بالصلاة وبالصيام». (سماوی، ۲۰۰۹
م: ۳۷) (برای این‌ها باید هدیه داد: برای رئیس، آلت موسیقی، حلقه و برای لذت‌ها از دختر جوان دلباخته‌ی
به نماز و روزه).

کی منش نیز مانند شاعران عراق، با آن ذوق شاعرانه بی‌نظیری که دارد، حرمت چیزهای مهم را به حرمت کعبه
پیوند زده است. مثلاً در ابیات ذیل ضمن وصف تقوا و عبادت حضرت زهراء با تشبیهی زیبا، حرمت حجاب و
عفاف آن حضرت را مانند حرمت و پاکی کعبه، مقدس دانسته است.

«ای زن، آئین حق طریقت توست
شرم آینه دار عصمت توست»
«تا شود محرم حریم حجاب
کعبه دل حریم حرمت توست»

«قبله عشق و آستان نماز

رازدار الامان عفت توست»

«پنج نوبت به بارگاه نیاز

سجده بر خاک دوست زینت توست»

(کی منش، ۱۳۸۶: ۱۲۳)

۸- تفرقه:

تفرقه یکی دیگر از آسیب‌های اجتماعی جامعه بزرگ اسلامی است که امروزه مسلمانان دنیا اسلام با آن روبرو هستند. از این رو شاعران مسلمان ایران و عراق خطر را احساس کرده و در اشعارشان به آن پرداخته‌اند. آن‌ها نماز را (نماز جماعت) نماد وحدت دانسته و آن را یکی از راه‌های درمان این آسیب بزرگ بیان کرده‌اند؛ زیرا هر نمازگزاری، روزانه چند بار آیه شریفه «ایاک نعبدُ وایاک نستعینُ». (حمد/۵) را تکرار می‌کند و با اینکه آن را در تنهایی قرائت می‌کند؛ ولی به صورت جمع جمله را بیان کرده تا خود را در میان عبادت‌کنندگان قرار دهد. بدین وسیله به احترام خاصان و آبرومندان، عبادت او به حساب آمده و من‌ها به ما تبدیل شود؛ زیرا تک‌روی، انزوا و فردیت بی‌ارزش است. لذا این مسئله مهم از دید شاعران پنهان‌نمانده و هرکدام به طریقی به آن پرداخته‌اند. مثلاً خانم صفار زاده در ابیات ذیل، نماز جماعت را نماد وحدت، یکرنگی و مقابله با تبعیض نژادی دانسته است. ایشان به نوعی سوداگران و مفسدین را سرزنش کرده و با استعاره‌ای زیبا از صلح جهانی یاد نموده است

«در عصر بربریت سوداگران علم / اینک دوباره / از هر کرانه / صدای ناب اذان می‌آید/ صدای خوب بلال / سپید در جوار سیاه / جهان به سوی نمازی عظیم می‌آید». (صفار زاده، ۱۳۸۷: ۲۶۹).

خانم صفار زاده، با کنایه از اسلام ناب محمدی (صدای ناب اذان) و رد تبعیض نژادی (سپید در جوار سیاه)، یاد کرده است.

احمد مطرن نیز نماز جماعت را رمز وحدت مسلمین و آزادی قدس دانسته است، از طرف دیگر مظفر النواب آن را تلنگری برای بیداری مسلمین و سرزنش حکام سازش‌کار و بی تفاوت بکار برده است. احمد مطر در اشعار ذیل ضمن بیان اصالت و پاکی خانوادگی‌اش، به تلاش مسلمانان برای رهایی قدس اشاره کرده که با وحدت و همت آن‌ها از دست اشغالگران صهیونیست آزاد خواهد شد:

«اسمعونی قبل ان تفتقدونی / یا جماعه / لست كذاباً / فما كان ابی حزباً / ولا اُمی اذاعة / كل ما فی الامر / انَّ العبدَ صلَّى مفرداً بالامس / فی القدس / ولكنَّ الجماعه / سیصلون جماعه». (مطر، ۲۰۰۱، م، ۱۱).

(ای مردم قبل از اینکه مرا از دست بدهید، از من بشنوید، دروغگو نیستم، پدرم حزبی نبود و مادرم رادیو خبرها نبود، همه مشغول هستند، بنده‌ی (مسلمان) دیروز به تنهایی در قدس نماز خواند و اما مردم (مسلمانان) به صورت جماعت، نماز خواهند خواند).

به نظر می‌رسد عبارت (اسمعونی قبل ان تفتقدونی) برگرفته از حدیث مشهور علی (ع) است (تناص): «یا ایها الناس سلونی قبل ان تفتقدونی» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰: ۱۲۶). (ای مردم از من بپرسید قبل از اینکه مرا از دست بدهید).

نواب در ابیات ذیل به قیام مردم فلسطین بالأخص به درگیری‌های نوجوانان فلسطینی با اشغالگران صهیونیستی این چنین اشاره کرده است:

«لقد وضح الدربُ للقدس / ولتشهدُ الطفلةُ الآنَ / للطفلةِ القادمة». (النواب، ۲۰۰۳، م: ۱۷۷).

(راه برای قدس آشکار کرده بود، بچه‌ی امروز، برای بچه‌ی آینده شهادت می‌دهد)

علی‌اکبر رشاد نیز برای آزادی قدس، اتحاد مسلمانان را سرلوحه کار آن‌ها دانسته است. وی در ابیات ذیل مسلمانان را دعوت نموده تا با اتحاد قدس را از چنگال صهیونیست‌ها آزادکنند.

«بیا تا قدس را باهم، رهانیم، بیا تا خصم را از خانه رانیم / بیا! ما که دو قدرت را شکستیم / نجات قدس را باهم توانیم». (رشاد، ۱۳۸۴: ۱۳۸).

مردانی نیز در ابیات ذیل بین آزادی قدس و برگزاری نماز جماعت پیوند زده و به کاروانی که از کربلا به سوی آزادی قدس رهسپار است، اشاره نموده است

«از کاروان قدس رسد بانگ الرحیل دارند عزم مسجد اقصی و کربلا

آرند تا نماز بجا در حریم قدس سازند تا به مرکز «اسری» به پا لوا». (مردانی، ۱۳۶۷: ۳۱)

اسری یادآور سفر رسول خدا (ص) در شب معراج و بیانگر وحدت ادیان الهی است. «سبحان الذی اسری بعبدہ لیلاً من المسجد الحرام الی مسجد الاقصی الذی بارکنا حوله لئریه من آیاتنا انه هو السميع البصیر» (اسری/ ۱)

(پاک و منزّه است خداوند که بنده‌اش را در یک شب از مسجد الحرام به مسجد اقصی که اطراف آن را بابرکت کردیم، برد تا نشانه‌هایمان را به او نشان دهیم، قطعاً او شنوای بیناست).

احمد و ائلی بایبانی مناجات گونه با قدس نجوا کرده و ویژگی‌های آن را این چنین برمی‌شمارد: ای قدس! ای سرزمین پیامبران، سرزمین پاک و محل عبادت و تسبیح خدا، ترا از پیکر مسلمین جدا کرده و در سرزمینت شهرک‌های صهیونیست نشین بنا کرده‌اند و علامت‌های صلیب نصب نموده‌اند.

یا قدس

یا تری ینبت النبیون فیه فهو النور والهدی والصلاح

تحتفی بالصلاة والحمد والتسبیح فیه العشی والاصباح

بصمات المسیح فوق ثراه وشدی من ردائه فواح

و به من محمد قسمت یجتلی حُسنها السنن اللماح

سعود السلام یا بلد قدس وشیکاً ویطرد السّفاح

(وائلی، ۲۰۰۵، ج ۱: ۷۶)

(ای قدس! ۱- ای سرزمینی که پیامبران در آن برانگیخته شدند، پس آن سرزمین نورهدایت و صلح و آرامش است ۲- شب‌هنگام و صبح دم، در آن نماز، ستایش و تسبیح به جای آورده می‌شود. ۳- علامت‌های صلیب بر روی آن زیاد می‌شوند، در حالی مرا از رداء عطرافشانش جدا کردند. ۴- و قسمت‌هایی که به وسیله آن از دین اسلام جدا شد، در حالی که عظمت و درخشندگی، خوبی آن را همچنان جلاوشکوه می‌دهد. ۵- ای سرزمین قدس! اسلام بر خواهد گشت و به زودی خون آشامان را بیرون می‌کند).

عبارت (ینبت...)، استعاره از بعثت انبیاء است، (یا بلد قدس)، کنایه از فلسطین است. (بصمات المسیح)، کنایه از صلیب و شاید منظور شهرک‌های یهودی‌نشین باشد. به نظر می‌رسد عبارت (به محمد...)، اشاره به دین اسلام است.

باقری نیز با عبارت (ای سرزمین مادری زیتون)، کنایه گونه‌ای از فلسطین یاد نموده، سپس به پرتاب سنگ توسط جوانان فلسطینی، و چغیبه و سربندهای آن‌ها اشاره کرده و تنهایی و این کار آن‌ها را به قیام عاشورا تشبیه کرده است.

«تو را دوست دارم / ای سرزمین مادری زیتون / که از سنگ‌ها، ترانه برمی‌آوری / از چغیبه‌ها و سربندها /
خطابه عاشورا». (باقری، ۱۳۸۷: ۲۶۶)

سعدی یوسف با کنایه سفیران فاسد و حاکمان مفسد و اجنبی‌پرست را که باعث قتل‌عام و غارت اموال مردم می‌شوند، مورد سرزنش قرار داده است. او از آن‌ها خواسته به عنوان جانشین پیامبر (ص) امانت‌دار مردم باشند. سپس به قدس می‌پردازد.

«صبح‌الخییر للسفراء امینینَ مثل نبینا / ولهم صباح‌الخیرحین یخططون القتل والشهداء / للشركات حاکمة:
صبح‌الخییر / للأحزاب اذا ترشی: صباح‌الخییر / للدولار قومياً: صباح‌الخییر / للقدس التي صلی بها الجربُ».
(یوسف، ۱۹۸۸، ج ۱: ۱۱۲). (صبح‌بخیر ای سفیران امانت‌دار که مانند پیامبران ما هستید و صبح‌بخیر وقتی قتل و شهادت را رقم می‌زنید برای شرکت‌هایی که حاکم‌اند. صبح‌بخیر ای احزابی که رشوه می‌گیرند: صبح‌بخیر ای دلارهای ملی برای قدسی که برای آن انسان‌گر دعا می‌کند).

تکرار (صبح‌الخییر)، علاوه بر موسیقی شعر، دال بر تأکید است.

نتیجه‌گیری

با بررسی اشعار شاعران سده‌ی اخیر ایران و عراق چنین برداشت می‌شود که آن‌ها از آسیب‌های اجتماعی غافل نبوده بلکه به دنبال کاهش و یا ترمیم این آسیب‌های اجتماعی بوده‌اند. به همین منظور آن‌ها نماز را یکی از راه‌های درمان این آسیب‌ها دانسته‌اند. به عقیده شعرای کشورهای فوق نماز باعث می‌شود:

۱. نمازگزار از تنبلی و تن‌پروری که باعث دزدی، گدایی، ... می‌شود؛ پرهیز کند.
۲. نماز باعث می‌شود تا نمازگزار برای حل مشکلات خود تنها از خداوند یاری بجوید (ایاک نستعین). او با تمسک به خداوند و انس با او نه تنها فریب دام‌های گسترده ابلیس را نمی‌خورد بلکه بین خود و خداوند پل می‌زند.
۳. درک حضور و نظارت خداوند بر اعمال انسان، باعث جلوگیری از کج‌روی‌ها و هنجارشکنی‌ها می‌شود.

۴. نمازگزار روزی پنج بار خود را در چشمه‌ی نور نماز شستشو داده و باعرضه اعمال خود در محضر حق تعالی و با حساب‌رسی از آن‌ها، آلودگی‌های خود را از قبل از مرگ از بین می‌برد.
۵. بی‌حجابی و بدحجابی یکی از آسیب‌های اجتماعی است که شاعران ایران و عراق آن را مذمت کرده و حجاب را نشانه ارزش و مقام زن دانسته‌اند.
۶. نماز جماعت نماد وحدت و یکرنگی بین مسلمین است که باعث رفع تفرقه و تبعیض نژادی می‌شود.
۷. انسان وقتی ایمان بیاورد که سرانجام به‌سوی خدا خواهد رفت هیچ‌وقت دنبال کج‌روی‌ها نخواهد رفت
۸. نماز چون چشمه‌ای است که آلودگی‌های روحی و روانی را پاک می‌کند.

منابع و مأخذ (الف) عربی

قرآن کریم

۱. یوسف، سعدی (۱۹۸۸ م)، دیوان سعدی یوسف، بیروت: دارالعودة، الطبعة الثالثة ۱۹۹۸ م.
۲. السيد الشريف الجرجاني، علی بن محمد (۱۴۱۳ م)، معجم التعريفات، تحقيق ودراسة، محمد صديق المنشاوي، القاهرة، دار الفضيلة
۳. الصدر، السيد محمد (۱۴۲۹ هـ)، مجموعة اشعارالحياة، چاپ اول، انتشارات المحبين.
۴. عمر، احمد مختار، بمساعدة فريق عمل (۲۰۰۸ م)، معجم اللغة العربية المعاصرة، المجلد الاول، القاهرة، عالم الكتب

۵. القاصد، حسين (۲۰۰۴ م)، شعرالحديقة الاجوبة، من منشورات اتحادالكتاب العرب، دمشق.
۶. مطر، احمد (۲۰۰۱ م)، الاعمال الشعرية الكاملة: احمد مطر، لندن، [بی‌نا]، الطبعة الثانية
۷. الملائكة، نازک (۲۰۰۸ م)، دیوان نازک الملائكة، بیروت: انتشارات دارالعودة
۸. النّواب، مظفر (۱۴۲۳ هـ-۲۰۰۳ م)، رحلة الشعروالحياة، بیروت، انتشارات، المنارة
۹. الوائلي، احمد (۲۰۰۵ م)، دیوان الوائلي، قم، انتشارات الشريف الرضى.

(ب) فارسی

۱۰. آتشی، منوچهر (۱۳۸۶)، مجموعه اشعار، ج ۱-۲، تهران، انتشارات نگاه
۱۱. امین پور، قیصر (۱۳۸۶)، آیین‌های ناگهان، تهران، انتشارات افق
۱۲. باقری، عباس (۱۳۸۷)، نه پنجره نه ای‌کاش، تهران، انتشارات تکا

۱۳. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۲)، رازهای نماز، ترجمه علی زمانی قمش‌های، چاپ ۲۰، تنظیم و ویرایش حسین شفیعی، قم، انتشارات مرکز نشر
۱۴. خزعلی، انسیه (۱۳۸۳)، امام حسین در شعر معاصر عربی، تهران، انتشارات امیرکبیر
۱۵. دشتی، محمد (۱۳۸۴)، فرهنگ سخنان امام حسین، قم، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین، چاپ سوم
۱۶. رشاد، علی‌اکبر (۱۳۸۴)، تماشای جمال، چاپ سوم، تهران، انتشارات اطلاعات
۱۷. زریان، رحیم (۱۳۸۶)، درصلاة باران (مجموعه اشعار دفاع مقدس)، چاپ اول، تهران، انتشارات بنیاد حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس
۱۸. سبزواری، حمید (۱۳۶۷)، دیوان اشعار، دفتر اول، سرود درد، چاپ اول، تهران، انتشارات کیهان
۱۹. _____، _____، (۱۳۶۸)، دیوان اشعار، دفتر دوم، سرود سپیده، چاپ اول، تهران، انتشارات کیهان
۲۰. شهریار، سید محمدحسین (۱۳۸۵)، دیوان شهریار، ج ۱-۲، تهران انتشارات نگاه
۲۱. صفارزاده، طاهره (۱۳۸۷)، طنین بیداری (مجموعه اشعار)، چاپ اول، تهران، انتشارات تکا (توسعه کتاب ایران)
۲۲. طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ پنجم، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم
۲۳. کی منش، عباس، (مشفق کاشانی)، (۱۳۸۶)، پنجره‌ای به آفتاب، تهران، انتشارات سوره مهر، چاپ اول
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، چاپ اول، تهران، دارالکتب الاسلامیه
۲۵. _____، _____ (۱۳۷۳)، ترجمه قرآن، چاپ دوم، قم، انتشارات دارالقرآن الکریم، (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی)
۲۶. مردانی، محمدعلی (۱۳۶۷)، فروغ ایمان (مجموعه اشعار)، تهران، انتشارات امیرکبیر
۲۷. هراتی، سلمان، (۱۳۸۳)، مجموعه کامل شعرهای سلمان هراتی، چاپ دوم، تهران، انتشارات دفتر شعر جوان
۲۸. _____، _____ (۱۳۸۷)، آب در سماور کهنه (مجموعه اشعار)، چاپ دوم، تهران، نشر تکا
۲۹. یوشیج، نیما (۱۳۷۵)، مجموعه‌ی کامل اشعار، چاپ چهارم، گردآوری، نسخه‌برداری و تدوین سیروس طاهباز، تهران، انتشارات نگاه
- (ج) مقالات

۳۰. شوکتی، آیت و حسین آریان، جلوه‌هایی عرفانی از نماز، (۱۳۸۹)، فصلنامه تخصصی ادیان و عرفان،

سال هفتم، شماره ۲۶، زمستان ۱۳۸۹

۳۱. شریف‌عسگری، محمد صالح و مرتضی زارع برمی (۱۳۹۳)، تحلیل عناصر شعر اعتراض عراق در

دوره‌ی زمامداری حزب بعث با تأکید بر اشعار حسن السنید (علمی - پژوهشی)، نشریه ادبیات پایداری،

سال ششم، شماره یازدهم، پائیز و زمستان ۱۳۹۳

۳۲. فتحی، سروش و جمیله فدوی، تحلیلی بر آسیب‌های اجتماعی جوانان طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۷۸ و

عوامل مؤثر بر آن (۱۳۹۱)، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، سال سوم، شماره هشتم، زمستان

۹۱

۳۳. فولادی، محمد (۱۳۸۹)، علل و عوامل پیدایش آسیب‌های اجتماعی و راه‌های پیشگیری از آن، مجلات

معرفت، شماره ۹۱

۳۴. گذشتی، محمدعلی و فاطمه کاکاوند قلعه‌نویی (۱۳۹۳)، آموزه‌های تعلیمی مثنوی مولوی در حوزه

آسیب‌های اجتماعی، نشریه علمی - پژوهشی، سال ششم، شماره بیست‌ویک، بهار ۹۳

۳۵. (پ) سایت‌ها

۳۶. سماوی، یحیی (۲۰۰۹ م)، دیوان شعر، <http://www.dahsha.com>

۳۷. ——— (۲۰۰۹ م)، منادیل من حریر الکلمات، نصوص نثریه، <http://www.dahsha.com>

۳۸. القاصد، حسین (۲۰۰۸ م)، التفاحة فی یدی الثالثة، - <http://alqasedpoetry.blogspot.com>

huseinalqased@yahoo.com